

cărții populare în circuitul de cercetare, lucrarea Cristinei-Ioana Dima devenind un instrument de lucru atât de necesar pentru istoria literaturii române vechi, dar și pentru științe conexe pentru care cunoașterea acestei cărți se dovedește benefică.

Anexele cărții se constituie în veritabile instrumente auxiliare de cercetare. Prima anexă, deosebit de utilă nu doar filologului, ci și antropologului, cercetătorului imaginarului, iconografului sau istoricului religiilor, cuprinde tabelele sinoptice care inventariază pedepsele și greșelile din opt versiuni ale *Călătoriei Maicii Domnului la iad*. Șase dintre aceste versiuni provin din spațiul românesc, una se referă la manuscrisul *Oxford Bod. Greek misc. 77*, aflat în biblioteca britanică, publicat de M. R. James, în 1899, când e însoțit și de traducerea engleză, iar ultimul tabel se referă la versiunea *Troice-Sergieva Lavra, Codex nr. 12, Leninbibliothek* (Moscova), în ediția lui Tihonravov. Fiecare tabel conține patru coloane: pe prima coloană este numărul curent, în a doua coloană sunt menționați păcătoșii după gen, etnie, religie și apartenența lor în rândul clerului (preoți, călugări, diaconi), în a treia coloană este precizat chinul la care sunt supuși păcătoșii, iar în cea de-a patra coloană sunt enumerate păcatele de care se fac vinovați. O altă anexă cuprinde *Indicele manuscriselor românești care conțin Călătoria Maicii Domnului la Iad*, ordonate cronologic, de la cel mai vechi cunoscut până la cel mai nou, iar la final cartea dispune de un glosar relevant pentru bagajul lexical al textului.

Autoarea reînvie parfumul arhaic așezat peste aceste manuscrise, sub semnul unui moto care avertizează asupra faptului că textul este monoton și, pe alocuri, puțin agreabil. Totuși, pentru cititorul dornic să afle amănunte interesante despre traseul și prefacerile pe care *Apocalipsul Maicii Domnului* l-a avut în cultura română, lectura cărții poate constitui o adevărată satisfacție intelectuală. Cititorul va afla, astfel, informații despre felul în care cartea populară a influențat cultura tradițională sau, mai degrabă, despre modul în care universul mentalitar românesc s-a răsfrânt asupra variantelor acestui text, punând-le în acord cu credințele și superstițiile poporului.

COSMINA-MARIA BERINDEI
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
 „Sextil Pușcariu”
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
 cosminamariaberindei@yahoo.com

ALEXANDRU GAFTON, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 392 p.

Prin durată, complexitate și impact, procesul de traducere a Bibliei în vernacularele multor popoare, adică în aproximativ opt sute de limbi dacă luăm în considerare estimarea avansată de Eugene A. Nida, Charles R. Taber (1982, p. 1), a constituit piatra unghiulară pe care s-a edificat calitatea de limbă de cultură a unora dintre idiomele care au căpătat, ca urmare a traducerii textului sacru, atributul de „limbă a Bibliei” (Kowalská 2007, p. 52–64).

În spațiul românesc, procesul de traducere a Bibliei are o continuitate de aproape cinci secole, însă mecanismele de naturalizare a formelor și conținuturilor textului sacru au avut, de la o traducere la alta și de la o epocă la alta, resorturi ideologice și motivații culturale sensibil deosebite, astfel încât studiul traducerilor românești ale Bibliei – indiferent că se iau ca repere versiunile parțiale sau cele integrale – îi oferă cercetătorului prilejul de a contempla și evalua atât trăsăturile lingvistice ale textelor avute în atenție cât și împrejurările istorice în care acestea au fost elaborate și, dacă a fost cazul, au circulat. Nu este deci lipsit de importanță să notăm că specialistul interesat de istoria traducerilor

românești ale Bibliei are ca obiect de cercetare o semioză cu grad înalt de complexitate ale cărei dominante sunt de ordin intertextual și intercultural. Considerate, pe de o parte, din perspectiva istoriei limbii și, pe de altă parte, din unghiul practicilor de traducere, implicațiile acestor dominante sunt multiple.

Prin actul lingvistic și cultural al traducerii, textele, atât cel aparținând limbii-sursă cât și cel aparținând limbii-țintă, își înscriu dimensiunile semiotice constitutive reliefate de Charles Morris (semantică, sintactică și pragmatică) în relații de negociere desfășurate pe mai multe planuri și nivele. În mod firesc, aceste negocieri nu implică doar forme și conținuturi lingvistice, ci o paletă bogată de aspecte ideologice, cognitive sau de altă natură, pe care specialistul trebuie să le aibă în atenție și să le ia în considerare atunci când evaluează cu instrumente filologice și lingvistice legăturile dintre modele și traduceri. Traducerile, observă Peter Burke, reflectă cu acuratețe ceea ce o cultură consideră ca fiind relevant sau de interes pentru o altă cultură, de aceea principiile care animă activitatea de traducere, *principiul priorității și principiul confirmării*, se situează în relație de opoziție. În timp ce principiul priorității pune în evidență necesitatea de a umple un gol cultural, adică de a accelera racordarea culturilor-țintă la culturi-model, principiul confirmării pune în lumină rezistența la schimbare, în sensul că „indivizii unei culturi date traduc opere ce susțin idei, presupuneri sau prejudecăți deja existente în cultura lor. Atunci când textele nu sprijină anumite concepții, traduceri sunt prelucrate, în mod explicit sau implicit (prin paratexte precum prefețele sau adresările către cititor), pentru a crea impresia că o fac” (Burke 2007, p. 20). În virtutea celor două principii, studiul traducerilor românești ale cărților biblice se impune ca activitate de cercetare fundamentală prin care sunt urmărite din perspectivă diacronică căile prin care cultura și limba română s-au maturizat.

Lucrarea de sinteză semnată de Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, este rodul preocupărilor statornice manifestate în direcția descrierii filologice și lingvistice a monumentelor vechiului scris românesc. Activitatea științifică a autorului, concretizată în ediții de text realizate fie individual, fie în colaborare cu alți specialiști de prestigiu (*Codicele Bratul, Biblia 1688, Palia de la Orăștie*) și în lucrări intrate deja în bibliografia de referință a cercetărilor asupra traducerilor biblice și a istoriei limbii române (*Hipercorectitudinea, Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea, După Luther*), se cristalizează în cel mai recent volum sub forma unei contribuții care, în opinia noastră, are datele necesare pentru a sublinia că studiul atent și competent al textelor vechi are rolul central în fixarea orizontului istoric al raporturilor dintre uz, normă și sistem. Din acest punct de vedere, lucrarea se întemeiază pe o premisă de cercetare majoră, anume că istoria unei limbi de cultură se cuvine mai întâi configurată ca istorie a textelor scrise în limba respectivă.

Considerată din perspectivă diacronică, arhitectura textului, în general, și arhitectura traducerilor biblice, în particular, reflectă prefacerile de forme și conținuturi lingvistice care pun în valoare dubla ipostază a faptelor de limbă supuse analizei, cea de produs în care se materializează posibilitățile oferite de o limbă dată într-o anumită situație de comunicare (actul de traducere) și cea de activitate de gestionare a libertăților și constrângerilor comunicative. Cu alte cuvinte, textul tradus își relevă o istorie proprie în raport cu unul sau mai multe texte-model și cu una sau mai multe versiuni, iar această istorie se înscrie în convergență și/sau în divergență cu alte arhitecturi textuale, astfel manifestându-se cele două condiții care asigură existența organismului viu al limbii, stabilitatea și variabilitatea. Echilibrul dinamic dintre stabilitate și variabilitate, dintre ceea ce reprezintă imitație de model (intern sau extern) și ceea ce reprezintă creativitate este considerat de autorul volumului *De la traducere la norma literară* drept fundamentul evolutiv al limbii, iar ideea că aspectul literar se constituie și funcționează în cadrul unui sistem lingvistic prin „permanentul joc al evoluției unitare, dintre stabilitate și variabilitate” (p. 11) este angajată în evaluarea trăsăturilor genetice și tipologice ale procesului prin care traduceriile cărților biblice au contribuit la edificarea limbii de cultură.

Organizată în zece secțiuni (I. *Traducerea*; II. *Prefețele*; III. *Sursele prime*; IV. *Chestiunea normei literare*; V. *Contribuția surselor*; VI. *Traducerea prin calc*; VII. *Traducerea prin compilație*; VIII. *Traducerea ca opțiune și ca libertate*; IX. *Traducerea ca literă, glosa ca spirit*; X. *Greșelile de*

traducere), cartea pune în prim plan teza că limba este o realitate vie ale cărei forme și conținuturi sunt, deopotrivă, generatoare și depozitare de modele prin care se asigură transferul valorilor ideologice și culturale.

Cititorii familiarizați cu celelalte lucrări ale autorului vor observa că multe dintre chestiunile discutate în lucrare presupun reluări, rafinări, nuanțări și îmbogățiri ale unor considerații anterioare, ceea ce ne îndeamnă să credem că cercetătorul a menținut investigația filologică și lingvistică a vechilor traduceri biblice românești în limitele cadrului conceptual și analitic creat și asumat în diversele contribuții personale, indiferent că este vorba despre studiile de tip monografic sau despre articolele și comunicările publicate în fluxul principal de reviste și în volumele unor manifestări științifice naționale și internaționale. Acest proces de revizuire și aprofundare a mecanismelor care întrețin viața și energia de semnificare a vechilor traduceri biblice românești conferă volumului *De la traducere la norma literară* caracterul unei sinteze. Autorul cristalizează rezultatele durabile ale cercetărilor proprii, având mereu ca punct de reper studiul aplicat al textelor pe care le valorifică eficient în construcția reflecțiilor teoretice pe care le deschide în legătură cu diverse aspecte de ordin general precum semiotica traducerii, legăturile dintre text și context, raporturile dintre paratext, metatext și text sau dinamica uzului considerată în raport cu gradul de (in)stabilitate al normei și cu problema competențelor comunicative ale protagoniștilor (traducător, revizor, receptor). Demersul analitic practicat în lucrare se sprijină pe o metodologie adecvată și modernă, grație căreia tehnicile de descriere și interpretare lingvistică sunt redimensionate astfel încât să permită luarea în considerare și a altor planuri de impact asupra pertinentei lingvistice a textelor (cognitiv, social, confesional, cultural etc.). De pildă, plasarea descrierii realităților textuale pe terenul analizei conceptuale comparative îi permite autorului să examineze cu acuitate libertățile și limitele impuse de idiomurile implicate în actul traducerii, să sesizeze cât de vaste sau, dimpotrivă, cât de limitate sunt competențele și performanțele comunicative ale protagoniștilor, să lămurească mecanica practicilor de traducere la care s-a recurs și să comenteze asupra tehnicilor de asigurare a pertinentei textuale a traducerilor și a gradului de fidelitate a acestora față de modelele declarate sau reale. Tot astfel, apropierea de noțiunea de *traducere culturală*, curent întrebuințată astăzi în studiile de antropologie /cf. Sapir 1966, Sperber 2006, Jourdan–Tuit (eds.) 2006) și de comunicare interculturală, favorizează deplasarea analizei dinspre dimensiunea strict lingvistică a activității de traducere către implicațiile de alt ordin.

Remarcabile în a semnala că autorul fructifică în chip optim și cu rezultate de calitate instrumente metodologice cu veșmânt modern sunt, de pildă, secțiunile dedicate secvențelor paratextuale și metatextuale ale vechilor traduceri biblice românești. Avute în atenție mai ales de cercetătorii care s-au exersat cu succes în realizarea unor ediții de text, aceste componente oferă informații prețioase despre personalitatea actanților implicați în actul traducerii, despre tehnicile de traducere și de legitimare a traducerii adoptate la un moment dat și despre poziția istorică, a se înțelege cultural-ideologică, pe care se situează aceștia în raport cu textul-model, cu limbile-sursă și cu alte resurse avute la dispoziție în realizarea traducerii. Cercetarea prefețelor și gloselor textuale poate indica cu precizie impactul traductologic al contactului cultural mai complex în care s-au realizat diversele versiuni românești ale cărților sacre, iar Alexandru Gafton are meritul de a atrage atenția asupra importanței semiologice a acestor mecanisme de ancorare a traducerii în realitatea lumii în care aceasta se vrea sau este difuzată. În elaborarea prefețelor (p. 47–68) și a gloselor (p. 323–358) realizatorii și garanții traducerilor se manifestă ca prezențe, în timp ce traducerea ca atare îi sublimează în ipostaza de „amprente” ce pot fi reconstituite prin studiul „limbii” textului, în fapt o imagine textuală a unui idiolect mai mult sau mai puțin cultivat și exersat. Beneficiind de suportul unor studii de caz gândite ca modele interpretative, considerațiile evaluative ar putea, eventual, beneficia de pe urma extinderii câmpului de cuprindere al analizei. Dată fiind importanța elementelor paratextuale și metatextuale în a legitima sau autoriza textul propriu-zis, credem că viitoarele contribuții ale autorului vor scoate la lumină elemente menite să contureze tabloul cât mai detaliat al istoriei traducerilor biblice românești. După știința noastră, o lucrare de forță asupra problematicii paratextului și metatextului în vechiul scris românesc așteaptă încă să fie elaborată, deși studii demne de atenție au fost publicate până acum, atât pe plan național cât și internațional. (Pentru problematica

paratextului în literatura europeană medievală și renașcentistă, vezi Alexander–Lange–Philinger (eds.) 2010; Smith–Wilson (eds.) 2011).

Având conștiința că rândurile de mai sus au atins doar în mod punctual, deci insuficient, bogăția de aspecte cuprinse în secțiunile lucrării *De la traducere la norma literară*, recomandăm cartea publicată de Alexandru Gafton drept o realizare valoroasă ce merită atenția unui public mai larg decât cercul filologilor și al lingviștilor diacroniști.

BIBLIOGRAFIE

Alexander–Lange–Philinger (eds.) 2010 = Philip Alexander, Armin Lange, Renate Philinger (eds.), *In the Second Degree. Paratextual Literature in Ancient Near Eastern and Ancient Mediterranean Culture and Its Reflections in Medieval Literature*, Leiden, Boston, Brill, 2010.

Burke 2007 = Peter Burke, *Cultures of translation in early modern Europe*, în Burke–Po-chia Hsia (eds.) 2007, p. 20.

Burke–Po-chia Hsia (eds.) 2007 = Peter Burke, R. Po-chia Hsia (eds.), *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 2007.

Jourdan–Tuite (eds.) 2006 = Christine Jourdan, Kevin Tuite, *Language, Culture and Society. Key Topics in Linguistic Anthropology*, Cambridge University Press, 2006.

Kowalská 2007 = Eva Kowalská, *Language as a means of transfer of cultural values*, în Burke–Po-chia Hsia (eds.) 2007, p. 52–64.

Nida–Taber 1982 = Eugene A. Nida, Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, Brill, 1982.

Sapir 1966 = Edward Sapir, *Culture, Language and Personality. Selected Essays*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1966.

Smith–Wilson (eds.) 2011 = Helen Smith, Louise Wilson (eds.), *Renaissance Paratexts*, Cambridge University Press, 2011.

Sperber 1996 = Dan Sperber, *Explaining Culture. A Naturalistic Approach*, Blackwell Publishing, UK, 1996.

IOAN MILICĂ

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Facultatea de Litere
Iași, Bd. Carol I, 11
mioan@uaic.ro

DUMAS FELICIA, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși român-francez*, Iași, Editura Doxologia, 2010, 350 p.; *Dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes français-roumain*, Iași, Editura Doxologia, 2010, 270 p.

Cet ouvrage contient les résultats d'une recherche menée dans le cadre d'un projet national de type Idées (ID 416), ayant comme objectif l'élaboration d'un dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes roumain-français et français-roumain. Le projet, financé par le Conseil National de la Recherche Scientifique, s'est déroulé entre octobre 2007 et septembre 2010 sous la direction de Felicia Dumas, professeur à la Faculté des Lettres de l'Université „Alexandru Ioan Cuza” de Iași. Disons tout de suite qu'il s'agit là du premier dictionnaire de ce genre publié en Roumanie, donc d'un événement éditorial d'importance à la fois scientifique et culturelle.